

DOBROSTAN CYFROWY – KONTEKST MIĘDZYKULTUROWY

Kwestia ucyfrowienia rzeczywistości wywołuje wiele dyskusji i kontrowersji. Zdigitalizowana codzienność budzi chyba tyle samo obaw, co przynosi nadziei. Specjaliści, praktycy i codzienne użytkowniczkarki narzędzi cyfrowych propagują różne przekonania i podejścia do dobrodziejstw technologii informacyjno-komunikacyjnych (TIK), a także płynących z nich zagrożeń. **Niewątpliwie kształtowanie kompetencji cyfrowych oraz troska o dobrostan w tym obszarze są newralgicznymi zagadnieniami XXI wieku.**

ROLA RZECZYŚCICYFROWEJ W SYTUACJI MIGRACJI I UCHODŹSTWA

Smartfony i internet mogą pomóc osobom decydującym się na migrację lub zmuszonym do uchodźstwa w przygotowaniach do wyjazdu, podczas podróży i w adaptowaniu się w nowym środowisku (Reid 2021). Są ważne dla poczucia bezpieczeństwa. Mają taką samą rangę jak potrzeba żywności, wody i schronienia.

Młodzież migrancka i uchodźcza po przybyciu w nowe miejsce właśnie w smartfonie poszukuje m.in. kontaktu z bliskimi, od których została odseparowana. Sieć umożliwia też śledzenie sytuacji politycznej w kraju pochodzenia oraz dotarcie do informacji, które pomagają ustalić, czy bliscy, rodzice, znajomi, przyjaciele, partnerki i partnerzy są zdrowi i bezpieczni, czy zagrożeni.

Dla uczniów i uczennic z doświadczeniem migranckim i uchodźczym telefon jest buforem pozwalającym odciąć się od trudnych, a czasem i przykrych doświadczeń, jakie spotykają ich w nowej szkole. Zapewnia też rozrywkę, która może być tak zwaną wyspą szczęścia¹ – czynnikiem chroniącym w kryzysach i przy zagrożeniu wystąpieniem stresu pourazowego.

Publikacja Fundacji Szkoła z Klasą pt. *Dzieci z doświadczeniem migracji a TIK* wskazuje też, że technologia i zasoby cyfrowe mogą odgrywać znaczącą rolę w wyrównywaniu szans edukacyjnych tej młodzieży, ponieważ umożliwia:

- uczenie się nowego języka,
- utrzymywanie kontaktu z kulturą, językiem i rodziną w kraju pochodzenia,
- pracę terapeutyczną z dziećmi i rodzinami,

¹ Określenie „wyspy szczęścia” zostało zaczerpnięte od dra Alfreda Waltera – psychoanalityka dzieci, młodzieży i dorosłych, psychoterapeuty, który używał go podczas seminarium dla nauczycielek i nauczycieli *Pomoc dziecku po doświadczeniu wojennym i lęku przed wojną* zorganizowanym przez Warszawskie Centrum Innowacji Edukacyjnych i Społecznych 2.03.2022. Określenie jest stosowane w psychotraumatologii.

- poszerzanie wiedzy obywatelskiej i o prawie w kraju goszczącym,
- nawiązywanie i podtrzymywanie kontaktów poprzez gry, dyskusje, fora, sztukę,
- wzmacnianie empatii (Stokowska 2023: 12).

Cyfrowa aktywność uchodźców i migrantek wykracza jednak znacznie poza kwestie korzystania z telefonu czy komputera przez pojedyncze osoby, na przykład podczas zajęć szkolnych i w kontekście edukacyjnym. Kiedy mowa o bardziej globalnej perspektywie aktywności cyfrowych osób z doświadczeniem migracyjnym lub uchodźczym, pojawiają się takie terminy jak „cyfrowe obywatelstwo” czy „e-nkluzja”.

Łączność oraz dostęp do narzędzi i usług cyfrowych mają zasadnicze znaczenie dla włączania czyli umożliwiania pełniejszego uczestnictwa w życiu społecznym. Dzięki technologiom ludzie mogą tworzyć społeczności oraz angażować się w ich życie i działania wspólnie z innymi osobami.

TIK można wzmacniać integrację oraz stawanie się nowym obywatelem lub obywatelką w kraju przybycia, szczególnie gdy jest wykorzystywany w legalizowaniu pobytu i umożliwia dostęp do urzędów, zatrudnienia, edukacji, opieki zdrowotnej, do kontaktów społecznych w nowym miejscu i kraju pochodzenia, uczestnictwa w kulturze. Istotna jest też pomoc w organizacji codziennych kwestii, takich jak komunikacja i język, sprawy finansowe, bankowe, zakupy oraz inne niezbędne wsparcie.

Technologia może także przyjść z pomocą w rozwijaniu kompetencji ułatwiających budowanie spójności społecznej, czyli – jak definiuje Rada Europejska – „zdolności społeczeństwa do zapewnienia długoterminowego dobrobytu dla wszystkich jego członków, w tym zapewnienia równego dostępu do zasobów, poszanowania godności ludzkiej i różnorodności, osobistej i zbiorowej autonomii oraz odpowiedzialnej partycypacji” (Council of Europe 2005).

Z poziomu szkoły dostęp do cyfrowej rzeczywistości powinien wspomagać harmonijną współegzystencję w wielokulturowych klasach. Kadry szkolne, uczniowie i uczennice, rodzice i inne osoby ze społeczeństwa przyjmującego mogą dzięki internetowi, w tym mediom społecznościowym, grupom dyskusyjnym, seminarium i spotkaniom edukacyjnym organizowanym w formie edukacji zdalnej, pozyskiwać informacje o krajach pochodzenia nowych osób, procesach na styku kultur oraz wytycznych dotyczących wspierania osób uchodźczych. Dzięki zdobywanej w ten sposób wiedzy i doświadczeniu rozwijają swoje kompetencje międzykulturowe umożliwiające bardziej efektywne budowanie relacji z osobami z różnych kultur².

2 Więcej o kompetencji międzykulturowej w publikacji Dominiki Cieślukowskiej (2023).

ZAGROŻENIA CYFROWE

Funkcjonowanie osób z doświadczeniem migracji i uchodźstwa w cyfrowej rzeczywistości wiąże się także z ryzykami. Niektóre z nich to zagrożenia czy bariery dla wszystkich dzieci i młodzieży, także bez tego doświadczenia. To na przykład brak możliwości infrastrukturalnych i technologicznych do korzystania z cyfrowych zasobów, niewystarczająco edukacyjne i rozwojowe używanie technologii informacyjno-komunikacyjnych, potencjalne uzależnienia (które nie są wcale tak powszechne, jak się potocznie uznaje), ryzyko niewystarczającej kontroli jakości materiałów i treści, a także trudności w określeniu ich adekwatności do wieku, wiedzy i doświadczeń młodych osób.

W sytuacji uchodźców i migrantek oprócz powyższych warto też rozważyć specyficzne wyzwania. Młodzież o innym niż polskie pochodzeniu jest szczególnie narażona na powszechną w internecie mowę nienawiści, naznaczone rasizmem czy ksenofobią kontakty, komentarze i inne treści. Medium to może też desensytyzować, czyli pozbawiać wrażliwości, poprzez przyzwyczajanie do widoku drastycznych scen – wystawianie oczu zbyt młodych ludzi na drastyczne obrazy wojenne naznaczone przemocą, okrucieństwem i przedstawiające obrażenia fizyczne.

Zdarza się, że młode osoby ze środowisk migranckich i uchodźczych otrzymują niewystarczające wsparcie psychologiczne, pedagogiczne i nauczycielskie, gdyż ich sytuacja pozostaje dla wielu mało poznana i zrozumiała. Trzeba bowiem mieć świadomość barier społeczno-ekonomicznych, językowych i kulturowych utrudniających korzystanie z TIK, by adekwatnie te osoby wspierać i edukować.

Podejmowane (często w dobrej wierze) działania odcinające osoby z doświadczeniem migracyjnym od łączności online i urządzeń cyfrowych w szkole stają się dodatkowym czynnikiem izolującym i wykluczającym tę grupę ze społeczeństwa.

W skali globalnej dostęp do cyfrowej przestrzeni i narzędzi jest coraz większy, ale nierówno dystrybuowany. W 2019 roku blisko 87% osób w krajach rozwiniętych korzystało z internetu, w porównaniu z zaledwie 19% w krajach najślabiej rozwiniętych (ONZ 2020).

Podczas gdy łączność rośnie, umiejętności i obywatelstwo cyfrowe pozostają barierą. Możemy to nazwać ubóstwem cyfrowym lub dyskryminacją cyfrową (Iberdrola.com). Dotyka ona w wyraźny sposób osoby z doświadczeniem migracji i uchodźstwa.

Temat technologii i obecności zdalnej wiąże się również z innymi globalnymi wyzwaniami, jak chociażby nierównościami pomiędzy kobietami i mężczyznami / dziewczynkami i chłopcami. Organizacja Narodów Zjednoczonych podaje, że w dwóch na trzy kraje więcej mężczyzn niż kobiet korzysta z internetu. Różnica między płciami stale rośnie, a w 2019 roku wynosiła 17%. W krajach najślabiej rozwiniętych ta różnica była jeszcze większa: 43% (ONZ 2020). We wspomianej już publikacji Fundacji Szkoła z Klasą czytamy o innych wymiarach nierówności płciowych: „dziewczęta w niektórych kulturach są silniej kontrolowane przez rodziców podczas korzystania z Internetu, muszą częściej dzielić się swoim sprzę-

tem z rodzeństwem lub nie pozwala się im zakładać profili na portalach społecznościowych. Chłopcy cieszą się większą swobodą” (Stokowska 2023: 7).

Kiedy więc patrzymy na kwestię dobrostanu cyfrowego z globalnej perspektywy, to problemów nie ubywa. Temat dobrostanu znacznie się komplikuje i zaczyna dotyczyć coraz to nowszych obszarów. Złożoność zagadnienia wymaga namysłu i rozważnych rozwiązań – zarówno tych na miarę wyzwań szkolnych, jak i odnoszących się do globalnego kontekstu.

ODPOWIEDŹ SZKÓŁ NA WYZWANIA I DBANIE O DOBROSTAN CYFROWY

Obywatelstwo cyfrowe i e-nkluzja mogą i powinny zaczynać się w szkole. Ważną rolę do odegrania w procesie zdomawiania się w technologiczno-informacyjnej rzeczywistości mają zarówno osoby zarządzające szkołą, kadry nauczycielskie i psychologiczno-pedagogiczne, jak i sami uczniowie i uczennice – ze środowiska przyjmującego oraz przybywający do nowego kraju.

W poszukiwaniu odpowiedzialnych wzorców korzystania z technologii i mediów cyfrowych dorośli próbują wdrażać różne strategie ochrony młodych ludzi przed realnymi, ale i wyimaginowanymi zagrożeniami. Dość często rodzice i szkoła, chcąc zadbać o dobrostan cyfrowy, wprowadzają zakazy i ograniczenia, które mają zmniejszyć lub wyeliminować korzystanie z urządzeń elektronicznych i sieci, przynajmniej w szkole.

Jak wykazałam powyżej, odcinanie osób migranckich i uchodźczych od internetu może w perspektywie strategicznej bardziej zaszkodzić niż pomóc. Nie sprawdzało się także na poziomie praktycznym/operacyjnym. Z zasady niekorzystania w szkole z telefonów, stosowanej często wobec dzieci i młodzieży z kraju przyjmującego, byli dość często wyłączani uczniowie i uczennice ukraińskie przybyłe do Polski po inwazji Rosji na Ukrainę. W sytuacji migracji i uchodźstwa odcięcie młodych ludzi od sieci okazało się przeciwnie skuteczne. W telefonie można bowiem znaleźć narzędzia wspierające udział w lekcji i naukę (tłumacze, aplikacje, pomoce edukacyjne), w czym bardzo szybko zorientowały się obie strony.

Dużo szkół po przybyciu do Polski ukraińskich uczniów i uczennic zdecydowało się odstąpić od wcześniej uniwersalnej reguły niekorzystania z internetu na lekcjach i pozwoliło osobom z Ukrainy używać telefonu w szkole. Niestety rozbudziło to wiele niepotrzebnych konfliktów, których można było uniknąć. Podwójne standardy nie podobały się młodzieży polskiej, która często była i jest niezadowolona z obowiązujących ją cyfrowych ograniczeń. Odstępstwo od szkolnych zasad uznawano za niesprawiedliwe traktowanie. Jednocześnie upatrywano w tej sytuacji okazję do wynegocjowania nie tylko sprawiedliwości, ale i upragnionej zgody na korzystanie z telefonów.

Nauczycielki na wielu moich szkoleniach dzieliły się spostrzeżeniami, że odpowiedzialnością za niesprawiedliwe traktowanie nie zawsze były obarczane jedynie kadry szkolne. W niektórych szkołach czy klasach polscy uczniowie frustrację

i niezadowolenie odreagowywali na nowych kolegach i koleżankach, co pogarszało relacje i atmosferę w klasie.

Dobre przeprowadzenie młodzieży przez ten proces, rozmowy, zadbanie o sprawiedliwe reguły, odejście od zakazów z jednoczesnym wprowadzeniem elementów edukacji cyfrowej mogłoby zastąpić konflikty i frustracje zyskami dla obu stron. Dzieci i młodzież mogłyby się na takim przykładzie uczyć idei współpracy, praktycznych działań wspierających integrację oraz wypracowywania reguł adekwatnych do sytuacji osób z różnorodnymi potrzebami.

Młodzież, zarówno miejscowa, jak i z doświadczeniem osiedlania się w nowym kraju, powinna być zatem nie tyle odcinana od sieci, co wspierana w konstruktywnym korzystaniu z niej. Osoby migrujące i uchodźcze warto wspomagać dodatkowo, dlatego że ich potrzeby są często nawet większe, a umiejętności cyfrowe nieraz pozostają na niższym poziomie.

Pytanie o równy dostęp do sieci i urządzeń wiąże się z dodatkowymi kwestiami wartymi przemyśleń. Istotne powinno być to, jakie treści są zasadne i mogą wspierać uchodźczą i migrancką młodzież oraz jak rozwijać umiejętności cyfrowe przy świadomości, że część osób z różnych krajów może mieć ograniczone kompetencje czytania i pisanie.

Raport *Dzieci z doświadczeniem migracji a TIK* (Stokowska 2023: 13) rekomenduje darmowe zdalne kursy przygotowujące do pracy z klasami wielokulturowymi oraz z uczniami i uczennicami bez wystarczających kompetencji językowych. Kursy obejmują takie tematy jak wykorzystanie TIK w nauczaniu słabiej wykształconych uczniów i uczennic ze środowisk migranckich lub do integracji młodych ludzi ze środowisk migranckich w klasie oraz pomaganie uczniom i uczennicom z ograniczonym dostępem do internetu w nauce na odległość.

Wsparciem w rozwoju kompetencji powinny być otoczone nie tylko dzieci i młodzież, ale i ich rodzice. W wielu krajach, z których przybywają migrantki i uchodźcy, rodzice posiadają bardzo niski poziom świadomości i nie podejmują własnej edukacji w zakresie bezpieczeństwa w sieci. Dzieci często są pozostawione same sobie, jeśli chodzi o zdobywanie wiedzy i eksperymentowanie, także ze szkodliwymi treściami.

Wspieranie obywatelstwa cyfrowego to także dofinansowywanie go. Część osób z doświadczeniem migracji czy uchodźstwa, szczególnie na początku pobytu, ma niską pozycję ekonomiczną, a ich status społeczny nieraz determinuje możliwość rozwoju kompetencji, dostępu do sprzętu i internetu. Wsparcie szkolne w postaci udostępniania komputerów lub przekierowywania do lokalnych czy regionalnych instytucji i organizacji, które mogą pomóc w zdobyciu sprzętu, jest nie do przecenienia.

Temat uczestnictwa młodych ludzi z doświadczeniem migracji i uchodźstwa w cyfrowym świecie jest nadal rozpoznawany i wiele osób – zarówno dorosłych, jak i młodych – stawia w nim pierwsze kroki. Jest to jednak obszar, w którym powinno się trzymać rękę na pulsie i rozwijać swoje zainteresowania. Poza tym, co już wiadomo o potrzebie rozwijania kompetencji cyfrowych kadr szkolnych, rodziców i uczennic (polskich i przybywających do Polski), pojawiają się zupełnie nowe

trendy i możliwości, jak wykorzystywanie wirtualnej rzeczywistości i sztucznej inteligencji. Więcej o nich w bogatych zasobach internetu oraz w publikacji:

- Stokowska A. (2023). *Dzieci z doświadczeniem migracji a TIK* [w:] *Be Internet Awesome For All. Asy Internetu – rozwijamy cyfrowe obywatelstwo u dzieci z różnymi potrzebami edukacyjnymi*, Warszawa: Fundacja Szkoła z Klasą, https://bia4all.eu/pl/wp-content/uploads/sites/5/2023/06/6-PL_migracja_v4-1.pdf (dostęp: 19.07.2024).

Bibliografia

Cieślakowska D. (2023). *Od wielokulturowej do międzykulturowej klasy*, Warszawa: Centrum Nauki Kopernik, Fundacja Deloitte i Fundacja Szkoła z Klasą, www.kopernik.org.pl/aktualnosci/poradnik-od-wielokulturowej-do-miedzykulturowej-klasy, (dostęp: 19.07.2024).

Council of Europe (2005). *Concerted Development of Social Cohesion Indicators. Methodological Guide*, Strasbourg: Council of Europe Publishing, za: BRPO (2016). *Europejska Karta Społeczna: Wyzwania i możliwości. 25. rocznica przystąpienia Polski do Rady Europy*, <https://bip.brpo.gov.pl/sites/default/files/EUROPEJSKA%20KARTA%20SPO%20C5%81ECZNA%20-%20publikacja%20pokonferencyjna%20BRPO.pdf> (dostęp: 19.07.2024).

Iberdrola (bd.). *Digital divide throughout the world and why it causes inequality*, <https://www.iberdrola.com/social-commitment/what-is-digital-divide/> (dostęp: 19.07.2024).

ONZ (2020). *Report of the Secretary-General Roadmap for Digital Cooperation*, www.un.org/en/content/digital-cooperation-roadmap/ (dostęp: 19.07.2024).

Reid K. (2021). *Digital Inclusion of Refugees Resettling to Canada: Opportunities and Barriers*, Genewa: International Organization for Migration.

Stokowska A. (2023). *Dzieci z doświadczeniem migracji a TIK* [w:] *Be Internet Awesome For All. Asy Internetu – rozwijamy cyfrowe obywatelstwo u dzieci z różnymi potrzebami edukacyjnymi*, Warszawa: Fundacja Szkoła z Klasą, https://bia4all.eu/pl/wp-content/uploads/sites/5/2023/06/6-PL_migracja_v4-1.pdf (dostęp: 19.07.2024).

Żelazowska K. (2018). *Digital Citizenship, czyli cyfrowe obywatelstwo*, Warszawa: Fundacja Szkoła z Klasą, www.szkolazklasa.org.pl/materialy/digital-citizenship-czyli-cyfrowe-obywatelstwo/ (dostęp: 19.07.2024).